

sut/2000/liitteet/opm_561_lukutaidot.pdf?lang=fi
Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet (2004). 22.3.2013, http://www.oph.fi/saadokset_ja_ohjeet/opetusuunnitelmien_ja_tutkintojen_perusteet/perusopetus
 Pietarinen, Ahti-Veikko (2011). *Johdatusta semiotiikkaan*. 10.2.2013, <http://www.helsinki.fi/~pietarin/courses/Luennot%201-12%20Johdatusta%20semiotiikkaan-2011.pdf>
 Seiter, Ellen (1992). *Semiotics, structuralism and television*.

Teoksessa Allen, Robert (toim.) *Channels of discourse reassembled. Television and contemporary criticism*. Routledge, London, 23–51.
 Seppänen, Janne (2008). *Katseen voima*. Gummerus, Jyväskylä.
 Tarasti, Eero (2000). *Existential semiotics*. Indiana University Press, Bloomington.
 Valtaja, Esko (2011). Laskukoneesta viisaukoneeseen. *Tietokone* 16:3, 79.

Katri Gadd

Katulapset maantieteellisen tiedon tuottajina

Olen tutkinut katulapsia ja heidän elinolojaan eteläbrasilialaisessa Pelotaksen kaupungissa vuodesta 2007. Kenttätutkimusta tehdessäni olen huomannut, että jos tavoitteena on ymmärtää lasten kokemusmaailmaa ja käyttäytymistä, lasten täytyy saada tuottaa tietoa heille itselleen sopivimmalla tavalla ja hetkellä. Tavanomaiset menetelmät, kuten haastattelu ja havainnointi, ovat oleellinen osa etnografista tutkimustani. Olen kuitenkin räätälöinyt nämä menetelmät sopimaan katulapsien olosuhteisiin, joita minun oli alussa mahdotonta ymmärtää.

Varsinkin alkuvaiheessa haastattelin lapsia kysymyksillä, jotka olivat muodostuneet oman maailmankuvani ja tilakäsitykseni perusteella. Havainnointia on hyvä käyttää apuna pohdittaessa mielekkäitä haastattelukysymyksiä, mutta tutkija havainnoi tilaa omista lähtökohdistaan käsin. Siksi tutkijan olisikin havainnoissaan keskittyvä *lapseen tilassa*. Havainnoinnin ei pidä siis keskittyä pelkkään tilaan, jossa lapsi toimii, vaan myös itse toimintaan tilassa. Yksi mahdollisuus on seurata, mihin lapsi katsoo ja miten hänen kehonsa reagoi (esimerkiksi iho nousee kananlihalle tai lihakset jännittyvät) eri tilanteissa. Tämän jälkeen on selvitettävä miksi näin tapahtuu. Katulapsen katse havaitsee ympäristössä eri asioita kuin aikuisen länsimaalaisen katse. Katulapsen tilassa on esimerkiksi sekä turvallisia että vaarallisia varjoja. Eräs 14-vuotias poika kuvaili asiaa näin: ”*Turvallinen varjo on sellainen, johon aurinko ei paista, mutta jotkut silmät näkevät. Vaaralliseen varjoon aurinko ei paista, mutteivät myöskään silmät näe. Siellä tapahtuu pahoja asioita.*” Tällä poika viittasi pahoinpitelyihin, jotka tapahtuvat usein katseilta piilossa, vaarallisissa varjoissa. Turvallisiin varjoihin hakeudutaan nukkumaan, suojaan paahtavalta auringolta.

Havainnoissaani lapsia huomasin heidän reagoivan paikkoihin, kohtaamisiin ja tapahtumiin vahvasti kehollaan. Toisen 14-vuotiaan pojan iho

nousi kesken haastattelun kananlihalle. Kysyin hetken päästä, mistä tämä oli johtunut ja oliko hänelle kenties tullut kylmä. Poika näytti kauempana olevaa miestä ja kertoi tämän raiskanneen ja tappaneen pienen tytön huumevelkojen takia. Tästä syystä poika oli reagoinut ihollaan kohtaamiseen, vaikka ilme pysyikin normaalina.

Valtasuhteita ilmennetään kadulla vahvasti kehon kielellä. Pään painaminen alas, katse, hartioiden asento ja esimerkiksi selän kääntäminen kertovat kohtaustilanteesta siitä kummalla on enemmän valtaa. Ne kertovat myös paljon ihmisen aikeista ja hänen käsityksistään kohtaamastaan toisesta ihmisestä. Joskus tämä lähes näkymätön vallankäyttö määrittää sitä, miten tila on jaettu ja missä lapsi tai nuori voi liikkua. Nämä havainnot antavat hyvän ohjenuoran keskusteluille ja haastatteluille.

Mielestäni tilaa ei voi havainnoida ja kuvata erillään katulasten elämäntilanteista. Ei ole mielekkästä kuvailla tilaa ensin ”sellaisenaan” ja sen jälkeen haastatella katulasta hänen kokemuksistaan tilassa. Katulapsi ja tutkija eivät koe tilaa samalla tavalla. Huomion kiinnittäminen kehoon, ilmeisiin ja katseisiin ovat auttaneet minua ymmärtämään katulasten tilaa, ”heidän tilaansa”, kuten he katua kutsuvat. Tämä kokemuksen kautta kertynyt ymmärrys on myös ohjannut minut esittämään mielekkämpiä haastattelukysymyksiä.

Pelotaksessa lastensuojeluviranomaiset ovat pyrkineet parantamaan katulasten olosuhteita ja mahdollisuuksia, joskin varsin laihoihin tuloksiin. Oman käsitykseni mukaan mitättömät tulokset perustuvat osin siihen, että kaupungin katulapsille suoma apu suunnitellaan irrallaan lasten elämästä. Lapsia on esimerkiksi viety takaisin kotiin vastoin heidän tahtoaan. Tämä on saattanut lapset joskus suoraan vaaraan. Jotkut harrastusmahdollisuudet ovat puolestaan vain koulua käyvien lasten ulot-

tuvilla. Huomiota ei kiinnitetä siihen, onko apu lasten ja nuorten saatavilla, tai edes siihen, mitä he tarvitsevat. ”Heidän tilaansa” ei ymmärretä.

Havainnoinnin ja haastattelujen rinnalla olen antanut lasten ilmaista itseään ja tuottaa tietoa erilaisin tavoin. Menetelmät ovat olleet aina lähtöisin lapsista itsestään. Olen antanut heidän esimerkiksi piirtää, kirjoittaa runoja, laulaa ja haastatella toisinaan itse laadituilla kysymyksillä. Näin lapset ovat voineet tuottaa tietoa kullakin hetkellä itselleen sopivimmalla tavalla.

Joskus kadulla asuvan lapsen on haastavaa saattaa tilallisesti ja ruumiillisesti rakentunutta tietoa sanalliseen muotoon. Kerran pienryhmähaastattelun aikana eräs 15-vuotias poika ei osannut sanoin kuvailla tunteitaan elämäntilanteeseensa liittyen. Poika pyysi saada piirtää vihkooni. Vähän ajan päästä hän tuli luokseni piirustus kädessään. Kuvassa henkilö seisoo kuvan keskellä katsoen välillä oikealle, välillä vasemmalle. Toisesta suunnasta lähestyy peikko, jonka päälle poika oli kirjoittanut ”ongelmat”. Vastakkaisessa on pääkalloja sekä sanat ”ulos pääsytie” ja ”huumeet”. Pyysin poikaa selventämään kuvan tapahtumia. Poika, joka ei hetkeä aiemmin kokenut osaavansa kertoa tunteistaan ja elämäntilanteestaan, kertoi menneisyyden ongelmien ja murheiden jahtaavan häntä kuvan peikon tavoin. Kuvan keskellä oleva henkilö oli poika itse tasapainoilemassa kahden mahdollisuuden välillä; joko hän taistelee murheiden peikkoa vastaan tai hyväksyy huumeiden tarjoaman ulospääsytien. Tämän tapauksen jälkeen olen kantanut aina piirustuspaperia ja kyniä mukani käyttäkseni piirtämistä apuna tiedon tuottamisessa. Näin lasten ei heti tarvitse pukea ajatuksiaan sanoiksi.

Myös laulut ja runot ovat toimineet tiedon tuottamisen välineinä. Eräs 13-vuotias poika sanoitti laulun, jonka hän halusi laulaa minulle. Videoin laulun ja katselimme sitä yhdessä. Laulu kertoi muun muassa siitä, miten poika näkee itsensä pikkupoikana kaupungin kaduilla kaukana äidistä ja miten toiset vuorostaan näkevät hänet narkomaanina vaeltelemassa ilman päämäärää. Tämän laulun pohjalta keskustelimme monesta sellaisesta aiheesta, joista en välttämättä olisi muuten osannut kysyä vielä siinä vaiheessa. Monet kadulla asuvat pojat osaavat, tai haluaisivat osata, räpätä. Näiden laulujen sanoitukset kertovat usein aiheista, jotka kullakin hetkellä ovat lasten mielissä.

Suurin osa tutkimukseni kahdestakymmenestä lapsesta on ollut mukana vuodesta 2007 tai 2009 lähtien. He ovat tietoisia tutkimukseni tavoitteista. Eräänä iltana muuan 15-vuotias poika ehdotti, että hän voisi tehdä minulle haastattelukysymyk-

siä. Poika ajatteli osaavansa keksiä mielenkiintoisia kysymyksiä tutkimustani ja sen päämääriä varten. Hän perusteli näkemyksensä toteamalla: ”*Rouva ei ole kokenut samoja asioita lapsena kuin me, joten hän ei ehkä osaa ajatella kaikkea.*” Jätin pojalle vihon ja kynän yöksi. Lapset olivat yhdessä mietineet yli kaksikymmentä kysymystä, jotka tukivat heidän mielestään tutkimustani. Esitin kysymyksiä heille, jonka lisäksi he kyselivät niitä toisiltaan. Tiedon tuottaminen tällä tavalla osoittautui varsin hedelmälliseksi. Sekä lasten vastaukset että itse kysymykset kertoivat paljon heidän mielessään liikkuvista asioista ja heille tärkeistä asioista. Tekemistäni haastatteluista oli jo aikaisemmin käynyt ilmi ystävien suuri merkitys katulasten elämässä. Lasten laatimissa kysymyksissä esille nousivat kuitenkin eritoten lasten äidit ja Jumala. Lapset antoivat kysymyksille myös kyselyjärjestyksen. Eräs 13-vuotias poika sanoi, ettei raskaimpia kysymyksiä voi kysyä ensimmäisenä. Hänen mukaansa raskaat kysymykset saattaisivat tehdä lapsesta hiljaisen ja vaikeuttaa seuraavien kysymysten esittämistä. Haastattelijan tulisi aloittaa kevyemmällä kysymyksillä. Kevyeksi kysymykseksi määriteltiin esimerkiksi: ”*Jos saisit pyytää Jumalalta mitä tahansa, mitä pyytäisit?*”. Raskaimmat kysymykset koskivat äitiä: ”*Mitä haluaisit sanoa äidillesi nyt?*”, ”*Mitä tunnet, kun heräät yöllä ja huomaat, ettet olekaan äidin luona?*”

Jos katulapsitutkimuksen yhteiskunnallisena tavoitteena on kyetä parantamaan kyseisten lasten oloja, tulee fyysinen ja sosiaalinen tila nähdä nimenomaan katulapsen silmin. Katulapsitutkimus ei mielestäni ole riittävä silloin, kun se pelkää kuvale katulasten ja -nuorten toimintaa. Se on tyhjää parempaa, mutta elinoloja parannettaessa ”katumaailma” tai ”heidän tilansa”, kuten kadulla asuvat todellisuuttaan kutsuvat, pitää tuntea kaikkine lakeineen ja puhumattomine viesteineen. Siitä tulee myös keskustella lasten omien käsitteiden kautta. Katulapsietnografia on tähän asti usein tyytynyt vain kuvaamaan ilmiötä eri kanteilta. Tietoa on tuotettu lasten liikkeistä, syistä olla kadulla ja esimerkiksi siitä miten he hankkivat toimeentulonsa. Katulasten elämään ja kokemuksiin vaikuttavat prosessit ovat kuitenkin jääneet liian vähälle huomiolle. On ensiarvoisen tärkeää tuntea ne prosessit, jotka muovaavat lasten elämää, ja tutkimuksen pitäisikin tähdätä pintaa syvemmälle. Tähän pyrin omalla tutkimuksellani. Lähestyipä katulapsikysymyksiä miten tahansa, tulee tiedon olla lasten itsensä tuottamaa ja tutkijan tulee tulkita tätä tietoa.